

РЕЦЕНЗИЯ

за

„МОРФОЛОГИЧНАТА МНОГОЗНАЧНОСТ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК”

Дисертационен труд от Станислава Симеонова Кънчева

за присъждане на образователната и научна степен “доктор” по научната специалност

2.1. Филология (Български език)

Дисертационният труд на Станислава Кънчева разглежда морфологичната многозначност в писмената българска реч – значима и актуална тема с възможности за приложение в обучението по български език като роден и като втори или чужд. Акцентът, който е поставен в дисертацията обаче, е особено интересен, тъй като е свързан с новите технологии в хуманитаристиката – с машинната обработка на текстове. Заслуга за това има научната ръководителка на докторантурата – доц. д-р Петя Осенова, която е между водещите специалисти в областта на компютърната лингвистика у нас.

Темата е разработена в 227 стр. и съдържа „Увод“, (4-7 стр.), четири глави (от 8 до 183 стр.), „Заклучение“ (от 184 до 186 стр.), списък на цитираната литература – 92 позиции (от 187 до 195 стр.), едно приложение (от 196 до 225 стр.), списък със собствените публикации по темата – 5 позиции (на 226 стр.) и справка за приносите на дисертацията (на 227стр.).

Уводът е оформен според изискванията за дисертационния жанр и съдържа ясно и точно формулиране на обекта, целите, задачите и методологията на собственото изследване, както и кратка анотация на съдържанието на четирите глави. Още тук са очертани границите на теоретико-методологичната рамка и практическото ѝ приложение за изследване на морфологични многозначности, извлечени от морфологично аотирания корпус Бултрибанк.

Първата глава („Преглед на понятието морфологична многозначност в лингвистичната литература“) е посветена на обширна дискусия, чиято цел е да уточни взаимоотношенията между понятието многозначност, прието в българската граматическа традиция, и близки по своето значение и обем понятия, които се използват в българската и в англоезичната литература, като полисемия, омонимия, размитост, синкретизъм и конверсия. Обширното занимание с англоезичните термини не е

случайно: то отразява типичния за съвременната лингвистика англоцентризъм, който се допълва от абсолютното доминиране на англоезичието в компютърните науки, а следователно и в компютърната лингвистика.

Сериозно постижение на докторантката е задълбоченото обсъждане най-напред на англоезичните термини и понятия, а след това и на техните български съответствия не на принципа на превода, а във връзка със специфичните възгледи на авторите, които ги застъпват (Бояджиев, Чолакова, Алексова, Ницолова, Касабов, Осенова и др.), както и с целите, за които ги използват: от позицията на лексикологията и лексикографията, на словообразуването, лексикалната семантика, морфологията или компютърната обработка на данни. Освен отлично познаване на българската езиковедска традиция от 50-те години до наши дни Станислава Кънчева показва способност убедително да аргументира и защитава избора си на терминологичен инструментариум, който да залегне в основата на собствените ѝ изследвания.

Че първата глава не е просто изложение на терминологични лутания, разбираме от обобщението в третата ѝ част, озаглавено „**Възприета позиция към понятието морфологична многозначност в настоящата работа**“. Тук авторката ясно заявява, че с този термин ще назовава надредно понятие – понятие с по-широк обхват спрямо понятията синкретизъм, граматическа и лексикално-граматическа омонимия и конверсия, което съдържа в себе си техните значения, без да им противоречи (стр. 37). Представена е отново и перспективата на компютърната обработка на текстове, според която явлението морфологична многозначност се дефинира чрез „отношението *един тоукън – повече от един таг*“. В края на теоретико-методологичната дискусия докторантката формулира обекта на изследването си като проучване на „графични форми, които могат да имат повече от едно морфологично значение“ (стр. 43), и подчертава ценността на такова проучване както от теоретична, така и от практическа гледна точка.

Втората глава („**Корпусни наблюдения върху явлението морфологична многозначност в българския език**“) е посветена на собственото изследване, свързано с извличане на морфологични многозначности от морфологично анотирания корпус Бултрибанк.

В началото е представено описание на методите за морфологично анотиране на корпуса и за извличане на многозначностите; тези методи следват модела, разработен от Симов и Осенова (2004а и 2004б), Симов и кол. (2004), Осенова и Симов (2007) и др.

Обяснено е, че многозначностите са извлечени автоматично на базата на граматичните характеристики, които са им приписани под формата на тагове (Осенова и Симов 2007). В резултат на тази процедура от корпуса, съставен от 215 149 думи, са извлечени 6510 морфологично многозначни уникални лексикални единици, които след това са групирани в 831 типа с преобладаващи автосемантични единици. Всичките 831 типа многозначност, илюстрирани с примери, са включени със символното си представяне в Приложение 1.

Наличието на такова количество морфологични многозначности е наистина впечатляващо. Струва ми се, че то би могло да отрезви и най-големите оптимисти относно възможностите на машинния превод в скоро време да замени квалифицираните колеги преводачи.

Основната типология на многозначностите следва броя на частите на речта, участващи в нея, така че са очертани четири основни групи: в рамките на една и съща част на речта, в рамките на две, на три или четири части на речта.

Разглеждането на причастията отделно от глаголите е убедително мотивирано, от една страна, с факта, че повечето от тях имат и атрибутивна употреба, която им позволява да влизат в нови отношения на многозначност, различни от глаголните, и от друга – със съществуващото вече аотиране в рамките на използвания в дисертацията корпус.

Резултатите от типологизирането на морфологичните многозначности са онагледни в Таблица 1 (от стр. 56 до стр. 60), където е отразена класификацията им според частите на речта, броя на типовете многозначности, както и броя на срещанията на т.нар. уникални лексикални единици, които участват в многозначностите. Въз основа на количествени показатели системните, продуктивни морфологични многозначности се отделят от несистемните, или непродуктивните, които са спорадични, като особено внимание се отделя, съвсем логично, на първите. Също така са изследвани граматичните морфеми, които най-често са причина за появата на формални съвпадения.

В третата част на главата се анализират поотделно четирите типа морфологични многозначности: тези в рамките на една част на речта и тези в рамките на две, три и четири части, при което отделните подтипове са подредени по фреквентност на срещанията. Разбира се, както става ясно и от таблицата, най-много типове и отделни срещания на морфологични многозначности се откриват при глаголите; например

многозначността между формите за [аорист, второ лице, единствено число]; [аорист, трето лице, единствено число] и [сегашно време, трето лице единствено число] на **несвършен, преходен глагол** (Vpitf-o2s;Vpitf-o3s;Vpitf-r3s) е регистрирана в цели 463 примера (стр. 61).

Анализите на всеки от четирите типа многозначност завършва с изводи, а в края на главата е представено тяхното обобщение заедно с формалните причини за появата им: „многозначност вследствие на съвпадения на граматични морфеми“; „многозначност като пресечна точка на деривация и флексия“ и „многозначност, при която съвпаденията са следствие на определени процеси като конверсия и субстантивация“ (стр. 107).

В тази глава докторантката доказва своята способност задълбочено и прецизно да прилага изследователските процедури към лингвистичните данни и да обяснява резултатите от изследванията си.

Третата глава („**Теоретична рамка за описание на явлението морфологична многозначност**“) има за цел да мотивира избора на теоретичен модел, който да послужи за основа при описанието на морфологичната многозначност. Сравнителното критическо представяне на три съвременни модела за описание на морфологични явления (елементнокомбинаторни модели, елементнооперационни модели и модели от типа „дума и парадигма“) убеждава читателя, че последният модел, във варианта, предложен от Цвики (1985), има предимство пред останалите два и е най-подходящ за прилагане към флективни езици като българския.

Като се опира върху модела на Цвики по отношение на формализма, в четвъртата глава („**Моделиране на явлението морфологична многозначност**“) дисертантката разработва модел за описание на морфологични многозначности, приспособен за нуждите на собственото изследване. В този модел се използват два типа правила – *за експоненция* и *за съотнасяне*; първите представят връзката между графичната форма и граматичното значение, а вторите – „еднаквата реализация на другата форма с тази на вече илюстрираната чрез първото правило, като в правилото за съотнасяне не се посочва отново флективният маркер“ (стр. 149).

След уточняване на формалния модел той е приложен при анализирането на два типа системни морфологични многозначности: в рамките на една част и на две части на речта. Така моделирането чрез избрания формализъм се явява втори етап в анализите на

явлението морфологична многозначност. Необходимостта от използване на единия или на двата типа правила (за експоненция и за съотнасяне) е мотивирана от конкретния процес на моделиране на морфологичните многозначности. Анализите са представени както чрез набор от комбинации, формализиращи правилата на експоненция и съотнасяне, така и чрез фигури, които ги илюстрират. Както изборът на модел, така и прилагането му за моделиране на многозначностите, са осъществени с компетентност и вещина.

Приносите, описани от Станислава Кънчева на стр. 227, отразяват реално постиженията на дисертационната разработка; те имат теоретико-методологичен, но и приложен характер. Най-важните от тях са свързани с установяване на типологията на морфологичните многозначности въз основа на анализ и обработка на морфологично аотиран корпус, разработване на модел за описанието им, базиран върху модела на Цвики, и успешното му прилагане за моделиране на системните морфологични многозначности.

Както теоретико-методологическите дискусии и коментари, така и конкретните анализи, обобщения и изводи в дисертационната разработка са осъществени с висок професионализъм, който се проявява в отличното познаване на изследваната проблематика, богатата ерудиция в областта на лингвистиката и на компютърната обработка на текстове, дълбочина на изследователския подход, способност за отстояване на собствена позиция по спорните проблеми. Сериозно предимство на предложението за обсъждане труд е, че резултатите от него може да се използват като основа за изграждане на компютърен модел за нуждите на компютърната обработка на естествен език и в обучението по български език като роден, като втори или чужд..

Текстът на дисертацията е структуриран хармонично, изложението е стегнато и динамично, езикът – ясен и точен, използването на англоезични термини наред с българските им съответствия е оправдано.

Авторефератът в обем от 35 стр. отразява вярно съдържанието на дисертационния труд.

Станислава Кънчева има 5 публикации по **темата на дисертацията**, една от които издадена в чужбина.

В заключение бих искала да изразя убеждението си, че представената дисертационна разработка със заглавие „**МОРФОЛОГИЧНАТА МНОГОЗНАЧНОСТ В**

БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК” напълно отговаря на изискванията към дисертационен труд за получаване на степента “доктор по филология”. Въз основа на това гласувам за присъждане на Станислава Кънчева на образователната и научна степен „доктор по филология“ по научната специалност **2.1. Филология (Български език)**, като приканвам и останалите уважаеми членове на научното жури да гласуват за това.

19.03.2015 г.

Рецензент:

/проф. дфн Юлияна Стоянова/